

Назира ТОШПУЛАТОВА

халқаро журналистика назарияси ва амалиёти кафедраси
мудири, филология фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети

Нагина ИБРАГИМОВА

роман-герман тиллар филологияси декани
ўқув ишлари бўйича ўринбосари
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети

**ЖУРНАЛИСТИКА ЖАМИЯТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ
ЖАРАЁНЛАРНИНГ ОЧИҚЛИГИ ВА ОШКОРАЛИГИНИ
ТАЪМИНЛАШДА ЖУРНАЛИСТ МАСЪУЛИЯТИ**

Мазкур мақолада жамиятни модернизациялаш жараёнининг муҳим шартларидан бири бўлган очиқлик, ошкоралик, фикрлар хилма-хиллигини таъминлашда ОАВда фаолият олиб борадиган журналистлар масъулияти ва унга қўйиладиган замонавий талаблар хусусида сўз боради.

Эта статья раскрывает современные процессы социальной модернизации, ответственностью журналистов в средствах массовой информации, которые охватывают открытость, свободу и разнообразие идей.

This article reveals the modern requirements of social modernization processes about the responsibility of journalists in Mass Media and its conditions which cover openness, freedom, variety of ideas.

Калит сўзлар: ахборот, глобаллашув, демократлашув, модернизация, ошкоралик, холислик, ҳаққонийлик, миллий журналистика, масс медиа, ихтисослашув, таҳлил, факт, фикр, сўз эркинлиги.

Ключевые слова: информация, глобализация, демократизация, модернизация, гласность, справедливость, национальная журналистика, специализация, анализ, факт.

Key words: information, globalization, democratization, modernization, publicity, loyalty, fairness, national journalism, specialization, analysis, fact, speech.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ислохотларнинг бориши, мамлакатни демократик янгилаш ва модернизациялаш жараёнларини ОАВда ёритиш, ахборот алмашишнинг замонавий талаблари ва стандартларига тўлиқ жавоб беришнинг сифат ва самарадорлигини ошириш бугунги миллий журналистикамиз олдида турган долзарб вазифалардан ҳисобланади.

Барча соҳалари каби оммавий ахборот воситаларини замон талабларига мос тарзда ривожлантириш жараёнлари ҳам босқичма-босқич ва тадрижий амалга оширилмоқда. ОАВ тизимини янгилаш ўзига хос мураккаб ва серқирра жараён бўлиб, жамият учун ижтимоий, ҳуқуқий, маънавий-маърифий ва стратегик аҳамиятга эга масала. Чунки бир томондан жамиятда шакллланган кадриятлар ва мустақилликдан кейинги янгича бозор муносабатлари, иккинчи томондан ОАВ ва унда фаолият олиб борадиган журналистлар тафаккуридаги ўзгаришлар, учинчидан бугунги давр талаби жаҳонда рўй бераётган воқеа-ҳодисалар ҳақидаги ахборотларнинг мамлакат аҳолиси онгига кўрсатадиган таъсири бу жараёнларга бевосита алоқадордир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг “Энг муҳим мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш” рисоласида шундай ёзилади:

“Ҳуқуқий демократик ва фуқаролик жамиятида ОАВ жамиятнинг ўзига хос кўзгуси сифатида, аҳолининг турли гуруҳи ва тоифалари кайфияти, талаб-эҳтиёжлари тўғрисида ҳокимият идораларини хабардор қилиши, уларнинг фаолиятига кишиларнинг ҳам ижобий, ҳам танқидий муносабатларини билдириб туриши, мавжуд муаммоларни ҳар томонлама холис ўрганиб, жамоатчилик эътиборига ҳавол этиши лозим. Бунинг учун, аввало, мамлакат ҳаётининг барча соҳаларида бўлганидек, ОАВ фаолияти самарасини янада ошириш, қонун устиворлигига эришиш ва энг муҳими, ОАВ ходимлари, доимо юрт ва миллат ташвиши билан яшайдиган, воқеа-ҳодисаларга тўғри баҳо бера оладиган, ўз нуқтаи назарига эга бўлган ҳамда муайян соҳага ихтисослашган юксак малакали бўлиши зарур”(1, б. 8).

Дарҳақиқат, журналистлар ўз касбининг ижтимоий аҳамиятини, жамият демократик тизимини, давлатнинг фуқаролар фикри ва иродаси билан барпо этилиши ҳамда уларнинг манфаатларига хизмат қилишини таъминлаш учун масъулиятни чуқур англаш зарур. Шу билан бирга демократик жараёнларда фуқароларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллиги, уларнинг жамият ҳаётида фаол иштирок этишлари, аввало сўз эркинлиги, ахборот эркинлиги, ўз фикр ва ғояларини, содир бўлаётган воқеаларга муносабатларини оммавий ахборот воситаларида эркин ифода этиш орқали белгиланади.

Мамлакатимиз Президенти Ислом Каримовнинг 2010 йил 12 ноябрда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик Палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисида қилган “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” номли маърузасида таъкидлаганидек: “Фуқароларнинг ахборот соҳасидаги ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш масаласи инсоннинг ахборот олиш, ахборотни ва ўз шахсий фикрини тарқатиш ҳуқуқи ва эркинлигини ўзида мужассам этган бўлиб, бу Ўзбекистонда демократик жамият асосларини барпо этишнинг муҳим шарти, таъбир жоиз бўлса, тамал тоши ҳисобланади”(2). Бу эса оммавий ахборот воситалари ривожини таъминлайдиган, демократик талаб ва стандартларга тўла мос келадиган мустаҳкам қонунчилик базаси яратилганлиги билан белгиланади. ОАВ соҳасида қонунчилик базаси шакллангангаётгани журналистларнинг амалий фаолиятида ҳуқуқий жиҳатдан билимли бўлишни тақозо этади.

Журналистнинг ўз ҳуқуқ ва эркинликларига жиддий ва онгли равишда муносабатда бўлиши кўп жиҳатдан жуда зарурдир. Сўз – кучли қурол, қонунчилик журналистларга бу қуролдан фойдаланиш ҳуқуқини бериши билан бирга, ундан эҳтиёткор бўлиб ишлатиш, шахсий манфаатлар йўлида, ғайриқонуний тарзда фойдаланмаслик масъулиятини ҳам юклайди. Агар журналистларга, уларнинг ҳақ сўзларига ноҳақ тажоввузлар бўлса (бундай тажаввузлар ҳамиша юзага келиб туради) уларни ҳуқуқий йўл билан ҳал этишга ўрганиши, шунга яраша билими ва тажриба орттириши зарур.

Жамиятдаги сўз эркинлигини таъминлашнинг муҳим бир жиҳат борки, бу журналистнинг шахсан ўзига боғлиқ. Яъни, гап журналистнинг ҳуқуқий маданияти ва ахлоқий онгига тааллуқли жиҳатлар хусусида боради. Журналистлар жамиятда юз бераётган ҳодисалардан, хавфли ҳолатлардан огоҳлиги учун, матбуотда ижтимоий уйғоқ фикрни шакллантириш учун имкон қадар ўз ўринларини билиб, беҳато ишлашлари керак. Чунки, ОАВда тарқатилган нотўғри, асосланмаган ахборот, буюртма материаллар, пул учун

енгил-елпи ишларни қилиш, нафақат муайян журналистга нисбатан, балки бутун ОАВга нисбатан, қолаверса, жамиятдаги сўз эркинлигига нисбатан ишончни сўндиради.

Журналистика тезкорликни талаб қиладиган фаолият соҳасидир. Ахборотни тезроқ етказишни ўйлаб шошма-шошарлик қилиб бўлмайди. Ҳар қандай шароитда ҳам ахборотнинг тўғрилигини имкон қадар текшириш лозим. Бунда айниқса, журналистга “шов-шув”ли маълумотларни берадиган шахсларнинг асл мақсадларини эътибордан четда қолдирмаслик керак.

Амалиётда гарчанд журналистга нисбатан эркин одам, ахборот олиш учун жамиятнинг барча муассасаларига киришга ҳуқуқи бор, у “халқнинг виждони” деган атамалар қўлланса-да, бу журналистга ҳамма нарса мумкин дегани эмас, албатта.

Маълумки, ахборот журналистика учун ҳаётий зарурат. Қолаверса, ахборот олиш бутун дунёда журналистлар фаолиятининг энг муҳим муаммоси ҳисобланади. Аммо уни осонликча қўлга киритиб бўлмайди. Журналист бирор бир объектга ахборот олиш учун мурожаат қилса, ундан фуқаролик шахсини тасдиқловчи ҳужжат – паспортдан ҳам олдин журналистлигини тасдиқловчи ҳужжат талаб қилинади. Ушбу ҳужжат журналистнинг ҳуқуқий мақомини белгилайди. Ахборот олишлари учун журналист биринчи навбатда ҳуқуқий мақомга эга бўлиши керак. Ўзбекистон Республикасининг «Журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонуннинг 3-моддасида ушбу ҳуқуқ белгилаб қўйилган. Унга кўра, **«Журналист Ўзбекистон Республикасининг ёки хорижий давлатнинг бирор бир оммавий ахборот воситасида хизмат қиладиган ёки уларда шартнома асосида ишлайдиган ва маълум мавзудаги ахборотни тўплаш, таҳлил этиш ҳамда тарқатиш билан шуғилланувчи шахсдир»**(3), дейилган. Бундан ташқари касбий фаолиятни амалга ошириш жараёнида журналистлар амал қилиши зарур бўлган мажбуриятлар ҳам бор. Ушбу мажбуриятлар Ўзбекистон Республикасининг “Журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонуннинг 6-моддасида ўз ифодасини топган. Унга кўра, журналист қонунларга ҳамда Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига амал қилиши, ўзи тайёрлаган материалларнинг тўғри ёки нотўғри эканлигини текшириши ва холис ахборот тақдим этиши, айбсизлик презумпциясига амал қилиши, шахснинг ҳуқуқлари ва эркинликларини, шаъни ва кадр-қимматини ҳурмат қилиши шарт. Шу билан бирга, журналист ўз касбига доир ахборотлардан шахсий манфаатлари йўлида фойдаланмаслиги, ахборот манбаи ёки муаллифнинг розилигисиз жисмоний

шахсининг шахсий ҳаётига тааллуқли маълумотлари эълон қилиши мумкин эмас(3).

Журналистларга нисбатан “ҳақиқат жарчилари” деган баҳонинг берилиши бежиз эмас, албатта. Жамиятга зарур ахборотни етказиш, жамоатчиликни содир бўлган воқеа-ҳодисалардан хабардор қилишда журналистлар амал қиладиган мезонлар ичида энг муҳимларидан бири бу – ҳаққонийлик тамойилидир. Журналист ўзи кўрган, гувоҳи бўлган воқеани қандай бўлса шундайлигича, манбаларни текшириб, уларнинг тўғрилигига ишонч ҳосил қилгандан кейингина оммага етказиш бу тамойилнинг асосий хусусияти ҳисобланади. Унга амал қилиш чоғида журналист ўзи билиб-билмаган ҳолда кимнингдир “думини” босиб олади. Айниқса, жамиятда ноқонуний хатти-ҳаракатларнинг журналистлар томонидан фош этилиши жараёнида уларга нисбатан турли тазйиқлар, маънавий ва жисмоний таҳдидлар, мавҳ этишлар тез-тез содир бўлиб туради. Айнан шу жиҳатлар туфайли ҳам журналистлик энг хавфли (кончилардан кейин дунёда 2-ўринни эгаллайди) касблардан ҳисобланади. Ёки баъзан, ОАВ ходимлари билан давлат ташкилотлари, корхона ва муассасалар мутасаддилари билан муносабатларда кескинлик юзага келади. Бундай ҳолларнинг бўлиб туриши табиий, албатта. Айниқса, танқид ҳаммага ҳам ёқавермайди. Журналистларга зарур ахборот беришни рад этиш, турли баҳоналарни рўқач қилиш ҳоллари кўп учрайди. Айниқса, бирор бир муаммо юзасидан таҳлил ёки журналист текшируви олиб борган ҳалол журналистлар таъқиб остига олинадилар. Ваҳоланки, Ўзбекистон Республикаси “Журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонуннинг 9-моддасида “Журналист ахборот тўплаш ва текширув ўтказиш ҳуқуқига эга. Журналист ўз текширувларининг натижаларини оммавий ахборот воситалари орқали тарқатишга, уларни давлат органлари, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва мансабдор шахсларга ихтиёрий равишда тақдим этиши мумкин”(3) лиги қайд этилган. Аммо журналист бор маҳорати, куч-ғайрати, фурсатини сарфлаб тўплаган текширув натижаларини қайсидир ташкилот ёки мансабдор шахсга икки қўллаб тутқазмайди. Биричи галда у матбуотда эълон қилиш учун мақола ёзади. Мақола идора ёки тегишли ташкилотга топширишдан аввал матбуотда эълон қиладди, шундан сўнггина унинг нусхасини, зарурат туғилса, қўшимча ҳужжатлар билан тегишли идора ҳукмига ҳавола этади. Журналист текширувини ўтказишдан кўзлаган асосий мақсади жамиятнинг бирор соҳасидаги муаммога кенг жамоатчилик эътиборини қаратиш, унинг ечимига мутасаддилар масъуллигини ошириш ётади.

Қонуннинг ушбу моддасига аниқлик киритиш зарур бўлган жиҳати шундаки, текширув натижалари ОАВда эълон қилинмай кимгадир ёки қаергадир топшириладиган бўлса, айрим журналистлар ахборотини “сотади”, “буюртмага мақола ёзади”, “келишади” ёки умуман танқид қилмай қўя қолади. Бу эса журналистлар фаолиятини нафақат ҳуқуқий, маънавий жиҳатдан кафолатлаш, балки моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш, рағбатлантириш ҳам бугун ахборот товар сифатида сотилаётган бир пайтда жуда муҳим эканлигини кўрсатади.

Шу боис, мамлакатимиз Президенти И. Каримовнинг маърузасида оммавий ахборот воситалари фаолияти устидан назорат қилишнинг иқтисодий механизмларини, ахборот манбаларининг ёпиқлигини, шунингдек, таҳририятларга ҳокимият органлари ва маъмурий тузилмалар томонидан бўлаётган маълум даражадаги босимларни бартараф қилиш билан боғлиқ муаммоли масалаларга алоҳида тўхталиб ўтади. Бу муаммоларни олдини олиш мақсадида **«Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари фаолиятининг очиқлиги тўғрисида» Қонун** қабул қилиш таклифини илгари суради(2).

“Мазкур қонуннинг жорий этилиши ижро ҳокимияти органлари фаолиятининг, юртимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг, давлатнинг ички ҳамда ташқи сиёсатининг очиқлиги ва ошқоралигини, мамлакатимиз ва хорижда кечаётган воқеа-ҳодисалар хусусида фикрлар хилма-хиллиги ва сиёсий плюрализмни ҳисобга олган ҳолда, таъминлаши зарур”(2).

Дарҳақиқат, бундай қонунни қабул қилиш таклифи бежизга ўртага ташланмади. Чунки сўнгги пайтларда ОАВ кўпроқ ютуқларни кўрсатиш билан банд бўлиб қолаётгани, ғоявий-мафкуравий курашда етарли фаоллик кўрсатмаяптгани кўп бор таъкидланди. Президентимиз айтганларидек, биз ўз муаммоларимизни ўзимиз кўрсатишга қодир бўлишимиз лозим. Бинобарин, муаммо борлигидан фожиа яшаш керак эмас. Муаммо бу – ҳал қилиниши лозим бўлган масала, деб қарашга ўрганиш керак. Журналистикани фақат муҳолиф деб тушунмаслик керак. Журналист жамиятга, давлат органларига нисбатан эмас, балки жамиятдаги муаммоларга, камчиликларга нисбатан муҳолифдир.

Журналистлар миллатнинг, мамлакатнинг юзи. Улар ўз манфаатлари деб турли хил буюрма мақола, кўрсатувлар, эшиттиришлар орқали журналистиканинг ҳаққонийлик ва холислик тамойилига зид иш қилмасликлари зарур.

Ҳар қандай шароитда ҳам журналист учун ўз касбининг икки жиҳати жуда муҳим. Бу – ҳаққоний ахборот бериш ва холис таҳлил қилишдир. Улар бир-бири билан чамбарчас боғлиқ ва бир-бирини тўлдирувчи жиҳатлардир.

Яъни журналист имкон қадар тўғри ахборотни бериш керак, уни таҳлил қилаётганда эса томонларга ён босмасдан холис туриши керак. Журналист ҳақиқатпарвар деганда қонунни ҳимоя қилиниши назарда тутилмайди, у ҳуқуқшунос ёки ислоҳотчи ҳам эмас, у халқ вакили. Халқ учун ОАВ бир томондан мунозаралар юритиладиган минбар, иккинчи томондан фуқаролар учун ахборот манбаидир. Журналист тўғри ахборот бериши, ҳақиқатни ёзиши керак, бунинг учун эса етти ўлчаб бир кесиш, Шарққа хос бўлган одоб-ахлоқ категориясининг асосий мезонлари, хотиржамлик, ўзгалар шаънини ҳурмат қилиш, мулоҳазакорликка амал қилиш демакдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И. А. Энг муҳим мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. – Т.: Ўзбекистон, 2010.Б.8.
2. Каримов И. А. Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси.// Халқ сўзи, 2010. 12-ноябрь.
3. Ўзбекистон Республикаси “Журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни. Оммавий ахборот воситалари фаолияти соҳасидаги меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами. – Тошкент. 2009.
4. Ушбу манба.
5. Ушбу манба.